

nelagodja. In če v tem duhu za konec ostanemo pri slednjem, ki ga J. Mlekuž brez utemeljitve predpostavi kot skupnega spremljevalca izbranih predmetov: se mar ne bi bilo vredno vprašati kdaj, kje, kdo in zakaj ob teh predmetih občuti nelagodje? Odgovor, ki se na hitro ponuja, je namreč v tem, da se nelagodje lahko pojavi kot posledica razlike, ki ji spodleti, oz. razlike, ki sovpaše z »originalom«. Nelagodno pri tem je seveda to, da zdrž razlike v identiteto hkrati pomeni tudi konec identitete same, konec homogenega, ki je resnično razkrinkano kot heterogeno, ki ne dovoljuje več zastavitve na ravni »mi« vs. »oni« ali na primer: hrvaška gibanica je prav tako dobra/slaba kot prekmurska.

Klemen Ploštajner

Maja Breznik in Rastko Močnik (ur.): Javni dolg. Kdo komu dolguje.

Ljubljana: Založba /^{*}cf., 2015.

217 strani (ISBN 987-961-257-069-9), 16 EUR

in

Damien Millet in Éric Toussaint: AAA: Revizija, odpis, drugačna politika.

Ljubljana: Sophia, 2014.

197 strani (ISBN 978-961-6768-79-5), 13 EUR

Vsak dolg ima zgodovino. Za njim se skrivajo konkretna dejanja, politike, datumi, vlade, pravne osebe in imena. Čeravno ima vsak dolg konkretno zgodovino, pa se skozi konkretne manifestacije udejanjajo strukturne razmere, ki so del širše logike delovanja sistema. Vsak posamičen javni dolg, ki je v porastu od neoliberalne ofenzive v sedemdesetih in je eksplodiral v času socializacije privatnih izgub nedavne krize, ima tako lastno kronologijo, a je hkrati tudi sistemska nujnost. Takšna analiza javnega dolga razkriva tako strukturo kot konkretno materializacijo in nas opominja, da imamo vedno opraviti s sistemsko logiko, a da je ta vedno udejanjena s strani točno določenih akterjev. Rečeno na kratko: ni kapitalizma brez kapitalistov.

Obe deli z natančnimi analizami stanja v posameznih državah razgrneta zgodovino javnega dolga, ki je kljub strukturni nujnosti rezultat konkretnih politik in dejanj. Okvir delovanja je kapitalizem, katerega notranja logika temelji na proizvajanju dobičkov in čemur podreja celotno družbo. Ta notranja nujnost stalno trka ob meje rasti, jih presega in premaguje, a nikoli ne more pobegniti notranjemu imperativu, ki celoten sistem stalno poganja od krize do krize. Kapitalizem nikoli ne razreši krize, ki mu je zaradi strukturne nujnosti rasti inherentna, ampak jo zgolj seli po sektorjih ali geografskih lokacijah. Tako se je krizo presežne produkcije iz 1970. let razrešilo z obsežno financiacijo in napihovanjem finančnih trgov, ki sta v drugem koraku postali konkretni zgodovinski podlagi sedanje krize javnega dolga. To krizo, ki je sedaj ključno orodje neoliberalne ofenzive na socialno državo in javne storitve, je tako treba razumeti kot konkretno manifestacijo strukturne logike kapitalizma, katerega temelj je rast za vsako ceno.

Kljub tej sistemski logiki pa nas obe deli, ki ju na tem mestu dajemo v pretres, učita, da na proizvodnji javnega dolga ni nič nujnega, samoumevnega ali naravnega, temveč da gre za produkt konkretnih bojov in strategij v specifični družbeni konstelaciji sil. Tako je podružbljanje zasebnih izgub rezultat šibkega nasprotovanja ter manka konkretnih političnih orodij in praks zoperstavljanja. V konkretnih družbenih razmerah so svojo vlogo odigrale vlade, konkretni politiki, evropski uradniki, izvedenci Mednarodnega denarnega sklada, ekonomske elite, tehokrati in ideologi. Skozi delo *Javni dolg: Kdo komu dolguje* lahko prebiramo zgodovinsko sosledje dogodkov v Franciji, Grčiji,

Argentini, Španiji, na Portugalskem in v Sloveniji. Razkrivajo se prakse potvarjanja dokumentov, napihovanja finančnih balonov, zadolževanja za nakup vojaške opreme, katastrofalnih političnih odločitev, davčnih daril najbogatejšim in špekulativnih javnih investicij. Strategija napihovanja javnega dolga je bila tako uspešna zaradi manka sil, ki bi se ji zoperstavljale.

Če delo *Javni dolg* odlično opisuje konkretne primere, pa nam delo AAA ponuja politična orodja, ki omogočajo boj proti diktaturi javnega dolga. Éric Toussaint in Damien Millet v delu opišeta strategije, ki so že del obstoječega pravnega okvira. Konkretno prakse pregleda javnega dolga, prekinitve odplačevanja nelegalnega, sovražnega in nelegitimnega dolga, prestrukturiranje ali ponovno pogajanje o načinih odplačevanja kažejo na možnosti drugačnega razreševanja krize javnega dolga. Orodja, opisana v knjigi, razumeta kot nujni predpogoj za gradnjo nove Evrope, ki bo temeljila na socialni pravičnosti, solidarnosti in redistribuciji. Opis teh praks in popis njihove realizacije v Ekvadorju, Argentini, Belgiji in na Norveškem nam kažejo, da je drugačna politika mogoča in da obstajajo politična orodja za njeno izvajanje. To je ključni prispevek tega dela.

A ravno v tej točki tako AAA kot *Javni dolg* trkata ob lastne meje, ki nujno izhajajo iz njihovih osnovnih predpostavk. Prva predpostavka je, da progresivnim družbenim silam primanjkuje orodij za spreminjanje obstoječega stanja bogatenja elite na račun izkoriščanja večine. Vendar že samo delo AAA opozarja, da so orodja že tu, da so že več desetletij del ustaljenega pravnega sistema in da obstajajo konkretni zgodovinski primeri uporabe teh orodij. Ni problem manko idej, ampak manko sil, ki bi ideje udejanjale. Grška tragedija je jasen dokaz, da pri politiki ne gre za resnico, pravilno interpretacijo prava, višjo moralo ali boljše razumevanje ekonomije, ampak za vprašanje moči. Ekvadorski primer reprogramiranja kaže, da prestrukturiranje dolga vodi v zapiranje kanalov financiranja, argentinska prekinitve odplačevanja pa nas opominja, da proces nikoli ni zaključen, saj so mrhovinarski skladi (t. i. vulture funds) na ameriških sodiščih uspeli iztožiti polno izplačilo svojega poceni odkupljenega dolga. Znotraj obstoječe konstelacije sil so politična orodja revizije, reprogramiranja ali odpisa dolgov zelo omejena, saj je politika igra moči, in ne resnice.

Druga težava obeh del je izhodišče analize, ki je utemeljeno v nacionalni državi iz t. i. zlate dobe kapitalizma. Nobeno od del ni zgolj analiza obstoječega stanja, ampak obe deli sedanjost situacijo tudi sodita, se do nje opredeljujeta in jo kritizirata. Kot osnovno merilo presojanja pa uporabita modele, ki so predhodili financiraliziranemu globalnemu kapitalizmu. To so modeli klasične socialne države, polne zaposlenosti, industrializacije, rasti, reguliranih finančnih trgov, soupravljanja v podjetjih in dolga v službi razvoja. Zato ni naključje, da obe deli hvalita višjo rast in stabilnost v času keynesianskega kapitalizma v primerjavi s sedanjim, s krizami in nizko rastjo obremenjenim neoliberalizmom. Težava tega merila je v tem, da so zlata leta kapitalizma vodila do krize v 70. letih preteklega stoletja, da jih je zaznamovala presežna produkcija in da je financiralizacija vzniknila kot odgovor na protislovja teh let razrednega kompromisa. Kljub temu da je primerjava smotrna, saj kaže na možnost drugačnega razvoja, pa vrnitev nazaj ni mogoča.

Niti ni zaželeno, saj so bila t. i. zlata leta kapitalizma prepredena s kolonializmom, getoizacijo, okoljsko katastrofo avtomobilizma in gradnje predmestij, množičnim izkoriščanjem resursov in poneumljajočo repetitijo industrijskega dela. Ravno ta, na nacionalno državo in industrijsko produkcijo omejeni horizont delovanja in analize, ki je posledica zgoraj opisanega izbranega izhodišča, je tretja in največja težava obeh del. Deli sta pisani kot klic k delovanju in sta torej del korpusa aktivistične literature, ki cilja na spremembo obstoječih razmerij. Zato merilo njune kakovosti ni zgolj teoretska ostrina ali logičnost argumentacije, temveč tudi odpiranje dimenzije, ki presega realnost, ki zna pogledati onkraj in proizvajati orodja za gradnjo drugačnega sveta. Če obe deli odlično izpolnita osnovne pogoje za politične projekte (kakovostna analiza obstoječega stanja s perspektive zatiranih), pa jima manjka domišljije (ali poguma?), da bi si zamislili drugačen svet.

Tako težava obeh monografij ni to, da sta utopični, ampak je ravno nasprotno – težaven je njihov realizem, ki pomeni omejevanje horizonta delovanja z obstoječim stanjem. Tako ni naključje, da se sklicujeta na že obstoječe pravo in sodne prakse. Ni naključje, da so merila uspešnosti politične

strategije (npr. analiza ekvadorskega ali argentinskega prestrukturiranja dolga) enaka kot merila uspešnosti neoliberalizma: rast, produktivnost, zaposlenost. Ta merila so notranja logiki kapitalizma, kar pa pomeni, da ne morejo biti merila družbe, ki poskuša presegati obstoječa strukturna razmerja. Deli tako trčita ob meje, ki sta si jih z lastnimi izhodišči postavili sami. V tej svoji drži pa kažeta na ključno pomanjkljivost progresivnih sil: dejstvo, da so se na račun realizma odrekle mišljenju in udejanjanju drugačnega sveta.

Lea Udovč

**Jernej Amon Prodnik: Protislovja komuniciranja:
H kritiki poblagovljenja v politični ekonomiji komuniciranja.**

Ljubljana: Založba FDV, 2014.

289 strani (ISBN 978-961-235-718-4), 19 EUR

Delo *Protislovja komuniciranja: H kritiki poblagovljenja v politični ekonomiji komuniciranja* v slovensko komunikološko polje posega s kategorialnim in konceptualnim aparatom t. i. kritične politične ekonomije, ki se osredotoča na »kontekst komunikacijske in kulturne proizvodnje ter blaga in na njihovo ekonomsko vrednost« (str. 78). S tovrstnim pristopom k preučevanju družbenih pojavov primat v analizi podelimo produkcijski dimenziji medijev, komuniciranja in tehnologije, ki se dogaja v mejah, kot jih začrta kapitalistični produkcijski način. Prodnik pa v svojem delu ob tem vstopa tudi v kritični dialog in polemiko s kulturološkim pristopom preučevanja komuniciranja, ki v analizi poudarja potrošnje in recepcijo medijskih tekstov. Zato v komunikološko polje vpelje tok misli marksističnih komunikologov in komunikologinj, kot so Nick Dyer-Witheford, Christian Fuchs, Eileen Meehan, Vincent Mosco, Dallas Smythe in Janet Wasko, ki pri tematizaciji družbenih, tehnoloških in informacijskih sprememb ohranjajo fokus temeljnega antagonizma med delom in kapitalom.

V prvem delu knjige (tj. v prvih štirih poglavjih) avtor predstavi epistemologijo in svoj (tj. političnoekonomski) pristop k preučevanju kapitalizma in komuniciranja, drugi del (peto in šesto poglavje) pa je namenjen aplikaciji konceptov in pojmov na komunikacijske vidike družbene realnosti, predvsem procesu *poblagovljenja* informacij in komuniciranja. Avtor izhaja iz predpostavke, da je v aktualnem zgodovinskem kontekstu vloga komuniciranja in jezika v proizvodnih odnosih precej očitnejša, kot je bila v preteklosti. Zaradi pretočnosti in fluidnosti komuniciranja, ki ne pozna trdnih meja ali morebitnih fizičnih omejitev, pa prihaja do pronicanja poblagovljenja v vse družbene pore in človeška življenja. Ta proces je po avtorjevem mnenju skoraj v celoti zajel komuniciranje, še posebej z novimi informacijskimi in komunikacijskimi tehnologijami ter digitalizacijo, ki, kot pravi avtor, »prežema vse kotičke človeških življenj in odnosov« (str. 19).

Na terenu teorije gre pri delu *Protislovja komuniciranja* izpostaviti obdelavo Marxove teoretizacije blagovnega fetišizma, ki nakazuje na »prevlado odtujene reči nad človekom oz. proizvoda nad proizvajalcem« (str. 105). S to teoretizacijo lahko konceptualiziramo miselne forme, ki jih generira sistem odnosov in razmerij, organiziranih na kapitalistični način. Ta pomembni Marxov prispevek k teoriji (preučevanja) ideologij(e) ni le ena od različic teorij napačne zavesti (ne gre za iluzijo), ampak predstavlja konstitutivni element Marxove teorije vrednosti, s tem pa pomemben nastavek za preučevanje družbenih odnosov in podrejanja v kapitalizmu. Z blagovnim fetišizmom natančno konceptualiziramo, kako strukturne značilnosti kapitalističnega proizvodnega načina mystificirajo svojo izkoriščevalsko naravo, in pokažemo, kako mystificirani odnosi obvladujejo prakso kapitalista